

BALÁSNÉ SZALAI EDIT

KULEMZIN–LUKINA–ZNAKOMTES: HANTY

(Ismerjük meg a hantikat!)

VO Nauka. Sibirszkaja izdatelszkaja firma, Novosibirsk, 1992. 136.

A szerzők az egyik legrégebbi szibériai kultúra és nép bemutatására vállalkoztak. Minden népet a kultúrája által lehet megismerni, segítségével feltárható az ember és a természet viszonya, az embereknek a környező világhoz és a másik emberhez fűződő kapcsolata. A távoli múltból eredő szokások, a hagyomány, a hitvilág őrizte meg őket nemzedékről nemzedékre. Az obi-ugor népek szellemi kultúrája a múlt század óta foglalkoztatja a finnugristákat; a tárgyi kultúráról kevesebbet olvashat az érdeklődő. A könyv szerzői ezt a hiányt igyekeznek pótolni, amikor az anyagi és szellemi kultúra emlékeit együtt tárgyalják.

Az anyag jó része saját gyűjtésű, a szerzők mindketten etnográfusok, több gyűjtő úton vettek részt, jól ismerik e hanti nép életét. Munkájukról kitűnik az aggodás a hantik sorsának alakulása miatt, jószándékkal, segítőkészséggel tárják fel a nép gondjait.

A megismerés története címet viselő első fejezetben (Lukina, 6–13) a nép elnevezéseiről (osztják, hanti, jugra), nyelvéről szól a szerző. A hantik a manysikkal együtt alkotják a finnugor nyelvcsalád obi-ugor ágát, s így a legközelebbi nyelvrokonaink. Területi széttagoltsága miatt a hanti nyelv egymástól igen eltérő nyelvjárásokra bomlik, a szerző a kazimi és a tremjugáni nyelvjárásból vett példákon be is mutatja. E nyelvjárások közötti különbség oly mély, hogy néhány kutató nem is nyelvjárásokról, hanem önálló nyelvekről beszél.

A szerző tudománytörténeti áttekintést ad a továbbiakban: a XIX. századi kutatóktól (Reguly, Castren) kezdve napjainkig számba veszi a legjelentősebb munkákat, amelyek a hanti nyelvvel, hitvilággal, folklórral foglalkoznak. A felsorolás természetesen távolról sem öleli fel az egész irodalmat.

A család és a társadalom c. fejezetben (Lukina, 14–25) azokról a hiedelmekről és szokásokról olvashatunk, melyek a születéstől a házasságkötésig alakítják a gyermek életét. Megismerjük a bölcsőkészítés folyamatát, a bölcső díszítésére használt motívumok jelentését. (Pl. a fajt az álom őrzője). A hantik minél korábban igyekeztek a gyermekeket a valós, felnőtt élethez hozzászoktatni. Ezt a célt szolgálják a gyermekjátékok, amelyek a felnőttek tárgyainak kicsinyített másai. Ma is él a hagyományos munkamegosztás a családon belül. A férfiak feladata a ház, a szán készítése, a vadászat, a halászat; a nők a sátor felállítása, az állatbőrök kikészítése stb.

A szerző rámutat a hagyományos életmód és a városba került hantik életmódjának különbségére, és az ebből fakadó ellentmondásokra is.

A ház és az otthon c. fejezetben (Lukina, 29–43) a szerző azt a kérdést teszi fel, hány háza van egy hanti családnak. A szerzők kutatása alapján csak a lakóépületeknek mintegy 30 típusát lehet elkülöníteni. Közöttük vannak szezonális lakóépületek, fából készültek, félig földbevájt konyhók stb. Vannak ezen kívül „gazdasági épületek” az állatok számára, különböző dolgok tárolására. Kb. 20 ilyen típusú építményt különböztetnek meg a szerzők. 10-nél is nagyobb a száma a kultikus helyeknek: szent hely a szellemeknek, a szülő nők háza stb.

A következő rész *Az erdőben mint otthon* (Kulemzin, 43–56) a hanti nép és a természet szoros kapcsolatát mutatja be. Az emberek a természettel ma is egységben élnek, csak egy pillantást kell vetni ruházatukra, életükre, lakhelyükre. Csak a szükséges mértékben vesznek el a természettől, amelyet nagyon alaposan ismernek.

A vadászat eszközeinek pontos leírását is megtaláljuk a fejezetben, ábrák segítik, hogy magunk elé képzelhessük a roppant egyszerű, de célravezető, hasznos tárgyakat.

A hantik és a természet szoros kapcsolatáról sokat elárul az, hogy a vadászataik során nem irányítúvel tájékozódnak. A természetben járatlan embernek felfoghatatlan módon minden mozgó és mozdulatlan dolog (fák, mocsarak, szél, állatnyomok, stb.) jelentéssel bír számukra.

A vízen mint a szárazföldön (Kulemzin, 57–66) című rész alapján világossá válik, hogy a hantik éppolyan magabiztosan mozognak a vízen mint a szárazföldön. A folyókon télen sível közlekednek, máskor csónakkal, melyet lenyűgöző ügyességgel irányítanak a jeges folyón is.

A folyóval kapcsolatos két fontos tevékenység: a csónakkészítés és a halászat. A szerző bemutatja a csónakkészítés hosszú folyamatát a megfelelő fa kiválasztásától az evező kifaragásáig.

A halászat is az alapvető tevékenységeik közé tartozik, a hálnak minden részét hasznosítják: a halpikkelyből ragasztót készítenek, felhasználják a halzsírt stb. A halászat mint a vadászat is, speciális tudást igényel.

Az iskola itt maga a természet, mely egyesíti az elméletet és a gyakorlatot.

A szerző nagyon fontosnak tartja, hogy a modern iskolai program úgy épüljön fel, hogy a tanulók ne szakadjanak el teljesen a hagyományos tevékenységi módoktól.

A rénszarvas mint terepjáró (Lukina 67–74). A rénszarvas kiemelkedő helyet foglal el a hantik életében. Egyrészt élelemforrás, másrészt közlekedési eszköz. A rének vontatta szán nem igényel kiépített utat, legyőzi a mocsarat, hóban, sárban szállítja gazdáját.

A szerző ismerteti a különböző fogatolási módokat, összehasonlítja a kutyafogatolással. Az a véleménye, hogy a hantik rénkultúrája helyi vadász kultúra: a régi kutyafogatolás és a hanti nép ősi lótenyésztése alapján fejlődött ki. Ez a nézet szemben áll Alhquist elméletével, mely szerint a hantik a nyenyecektől vették át a rénkultúrát. A nyelvészek ezt a teóriát alátámasztották azzal, hogy bebizonyították a réntenyésztéssel kapcsolatos szókészlet egy részének a nyenyec nyelvből való származását.

A szerző ezt nem fogadja el, mivel a jövevényszavak csak a nyelvterület egy részén (obdorszki) használatosak. A réntenyésztéssel kapcsolatos szókincs nagyobbik részét hanti közegben kialakult szókincsnek tartja.

Az egyszerű eszközök – tökéletes alkotások (Lukina 75–87) a hanti díszítőművészetről szól. Sajnálattal állapítja meg, hogy a ruhákon alkalmazott mozaikdíszítés régebbi formái már nem élnek. Ugyancsak megszűnt a vászonhímzés régi mestersége. Az utolsó darabokat múzeumok gyűjtötték össze.

A hantik díszítőművészetéről sok érdekes munka jelent már meg. Igen örömteli a tény – állapítja meg a szerző –, hogy az utóbbi időben maguk a hantik is kutatják ezt a területet. Remélhetőleg így alaposabban sikerül feltárni a hantik e művészetének eddig feltáratlan titkait.

A hantik istenei (Kulemzin 88–102) című részben a totemisztikus elképzelésekhez alapuló hitvilág bontakozik ki, melynek egyik megjelenési formája a medveünnep. A totemállatok tisztelete mellett a holtak tisztelete is a távoli múltból származik. A XVIII. századtól, a keresztény hittérítés óta a hanti hitvilág elemei keverednek a kereszténységével. A szovjethatalom idejéből a tradicionális hit fokozatos eltűnése figyelhető meg. A szokások megváltozott formában élnek tovább, a hozzájuk fűződő eredeti tartalom gyakran elfelejtődik.

Az ember és állapot (Kulemzin 103–120). Ebben a részben az etnográfus arra a kérdésre keres választ, hogyan látják a hantik az őket körülvevő világot. Számukra a világ örökös körforgás, mozgás, átalakulás egyik állapotból a másikba. Minden, ami mozog, él; de annak számítanak az élőlényre hasonlító dolgok is (medvére hasonlító kő).

A fejezet másik részében a sámánhittel foglalkozik. Két ellentétes nézetet ismertet: Karjalainenét és V. N. Csernyecovét. A kérdések eldöntésére azonban további kutatásokat tart szükségesnek. Beszámol egy sámánnal való találkozás élményéről is.

Az eposzteremtő vadászok (Lukina 121–127).

A népmese és a népdal mindig fontos szerepet játszott a hanti nép életében, nagyon gazdag a folklórhagyományuk. Ma is jönnek létre népköltészeti alkotások, pl. a jövőről. Az egyik közülük arról szól, hogy elfogy majd az olaj és a gáz, elnéptelenednek a városok, a gépeket benövi a fű, s a hantik éppen úgy fognak földjükön élni, mint korábban. Vázolja a műfajok meghatározásával kapcsolatos problémákat is, ugyanis az európai folklór-műfajok közé nehezen sorolhatók be a szibériai népek népköltészeti alkotásai.

Zárszó helyett

A hantik földje ma a kontrasztok földje: az érintetlen területeken megőrizték hagyományos életmódjukat; vannak azonban olyan erőteljesen iparosított részek, melyeken a hanti kultúrának nyoma sem maradt.

A szerző a kompromisszum kialakítása mellett érvel. A technikai fejlődésnek az emberi élet megkönnyítését kell szolgálnia anélkül, hogy a tradicionális kultúrát elpusztítaná.

Kulemzin és Lukina munkája tanulságos olvasmányul szolgálhat szakembereknek és érdeklődőknek, sok gondolatébresztő kérdésével további kutatásokra ösztönözve.